

РЕКВИЗИТИ, СВЪРЗАНИ С ОПРЕДЕЛЕН ГРАДСКИ ОБИЧАЙ ОТ ФОНДА НА ОТДЕЛ "ЕТНОГРАФИЯ" ПРИ РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ВЕЛИКО ТЪРНОВО

НАДКА ВАСИЛЕВА

Етнографските материали от 30-те години на XX век от фондовете на Етнографския отдел Тодор Николов разглежда и като произведения на различните занаяти, упражнявани в Търново.¹

Музейните предмети от Етнографския фонд, постъпили до 2003 година – корубчета, лъжички, лъжичници и подноси – свързваме с обичая по посрещане на гости.

Една от най-забележителните черти на търновци била изключителното им гостоприемство.

В спомените си за Руско-турската война 1877-1878 година Прерадович пише: "Не бях успял да се разположа, и ето, че се яви стопанката на къщата със сладко и ракия."²

Кореспондент на Цариградски вестник, посетил Търново през 1859 година, пише: "Най-напред ни посрещат мъжете, а после жените с вежливо поздравление, с поклон и скоро по обичаите подаваха сладко и кафе."³

Домакинята приготвяла разнообразни сладка от почти всички плодове, но най-много от орехчета, смокини и вишни. За да не се озахари сладкото, лъжичката се ползва еднократно. След което тя се поставя в преградата за употребявани лъжички в лъжичника или в стъклена чаша с вода. Ходенето на гости ставало по покана и повод, а при заможните семейства в определени дни.

На т.нар. журове или градски седенки домакинята традиционно е поднасяла сладко от орехчета, от смокини или вишни. В металния поднос поставяла малко метално или стъклено корубче със сладко, гравирани стъклени чаши с вода и метален или стъклен лъжичник с метални лъжички.

Използвани и в празнични дни, те са част от реквизита по посрещане на гости. Този род метални и стъклени предмети се срещат и в повечето български градове. Самият обичай по посрещане на гости не е бил обект на проучване досега.

Музейните предмети корубчета, лъжички, лъжичници и подноси от

фондовете на отдел "Етнография" при Регионален исторически музей, Велико Търново, не са публикувани. Те не са ползувани в проучванията върху този вид предмети на бита, правени от други автори.⁴

Предмет на настоящото съобщение са изброените от фонда на отдел "Етнография" реквизити.

Общият брой на инвентирани в инвентарните книги корубчета за сладко е 16.⁵ Корубчетата са от стари фамилии от Велико Търново, Елена, Лясковец и Горна Оряховица. Битували са в домовете от втората половина на XIX век до средата на XX век. Материалът, от който са изработени корубчетата за сладко, е метал и стъкло.

Металните корубчета за сладко са с цилиндрична форма и подвижна стъклена чаша към корубчето. Някои завършват на столче, а други на крачета. Подвижният им капак е с дръжка.⁶

При изработката на корубчета се използва лята и ажурна техника (Обр.1). Едни са ажурени изцяло, а други с допълнителни връзани прави и лъкатушни линии.⁷ Освен горепосочените обичайни форми на корубчета се срещат, макар и по-рядко, оригинални форми – плод на фантазията на отделни майстори. Интерес представлява сребърното корубче за сладко с четири крачета, прихванати с обща халка. Те започват с украса от фигура под формата на цвете. Тук цветята са свързани с християнската символика. Интересни са формите, които служат за дръжка на капачето и същевременно за украшение. Украсата на капака е от връзани и лъкатушни линии (Обр.2).

Другата група корубчета за сладко са изработени от стъкло и преставяват паничковидна чаша, завършваща с фестони, и капак с топковидна дръжка. Украсата им е релефна – пъпки, линии, геометрични и растителни орнаменти.⁸ Интерес представлява оригиналната осмоъгълна форма на корубче със столче изработена от стъкло. Върху повърхността на всяка плоска страна на осмоъгълника има релефна украса от цветя. И тук цветята са свързани с богочовешката природа на Исус Христос – Спасителят на хората (Обр.3).

Сервизът за сладко се състои от корубче и три метални чаши, използвани като лъжичници – за употребявани и неупотребявани лъжици. Информацията за тях е твърде оскъдна в инвентарните книги, постъпили в музея през 1972 година.⁹ Широка употреба в дома имат и сребърните лъжички.

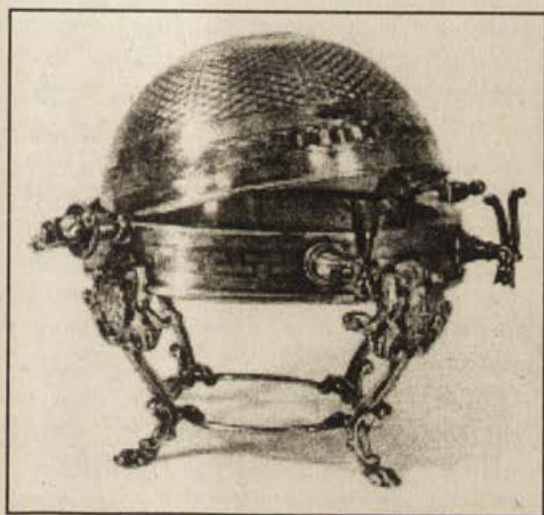
Общият брой на регистрираните в инвентарните книги лъжички е 62. От тях 6 броя са за сладко, а останалите 57 са чаени.

Лъжичките са от стари градски фамилии от Велико Търново и Горна Оряховица. Битували са в домовете им от края на XIX век до средата на XX век. Материалът, от който са изработени лъжичките, е метал, предимно сребро. Майсторите са от различен произход и от различно време. Данни получаваме от украсата, печатите, гербовете и монограмите върху плоските дръжки на лъжичките.¹⁰

Лъжичките с монограм, местно производство, са собственост на търговци, пътували из цялата Турска империя.

Обр.1.Метално корубче
за сладко.

Обр.2.Сребърно корубче
за сладко.

Обр.3.Стъклено корубче
за сладко с релефна
украса.

Сребърните лъжички с украса “Турски герб” върху лицевата повърхност на дръжката, а на опаковата зигзагообразна лента, както и лъжичките с марка – “Орел” и “CHRLICH” и монограми ЕС върху опаковата повърхност на дръжките им са собственост на Евстати Селвелиев - известния богат търговец от стар търновски род.¹¹ След смъртта на адвоката Никола Селвелиев, чийто дом днес е собственост на Великотърновската митрополия, близките му подаряват имуществото на читалищния музей. Чрез него тези лъжички са във фонда днес на отдел “Етнография”. От архива на читалище “Надежда” става ясно, че всичко лично на адвоката Н. Селвелиев е подарено на Великотърновския музей.¹²

Фирма “Орел” е застрахователна фирма и по всяка вероятност Е. Селвелиев е свързан с нея. Проучвайки историческата страна на фамилията Селвелиеви, стигахме до заключението, че в нашия музей се съхраняват лъжички от няколко поколения на фамилията Селвели.

Някои от сребърните лъжички са украсени с ажурни върху лицевата повърхност на дръжката, а други – с инкрустация от растителни орнаменти.¹³

Лъжичките за сладко са с яйцевидна форма, заострени в предния си край. Сплесканите им дръжки завършват с издатък. Те могат да бъдат орнаментирани. Лъжичките са от Велико Търново, предадени от собственичката Кристина Пенчева Халачева.¹⁴

Музеят притежава интересни по своята форма и орнаментика лъжичници.

Общият брой на инвентарните в инвентарните книги лъжичници е 12. Те са от стари градски фамилии от Велико Търново. Битували са в домовете от втората половина на XIX век до края на XX век. Материалът, от които са изработени лъжичниците, е метал, предимно сребро и стъкло. Няма информация за майсторите.

Металните лъжичници за сладко са с форма на елипса или кошничка. Те са с плтно дъно, разделителна преграда и дръжки.

На едни от лъжичниците украсата на разделителната преграда е птица, на други – растителни орнаменти, а на един тя завършва с дръжка.¹⁵

Особено изящен е металният лъжичник с форма на мидена черупка и столче. Периферията е с дълбоко релефни фестони. Разделителната преграда е изработена ажурно с растителни орнаменти, декоративни зърна и дръжка в средата (Обр.4). Интерес представляват лъжичниците с

Обр.4. Бронзов лъжичник със столче и разделителна преграда – дръжка и метални лъжички.

дръжка от две усукани стъбла на цвете и с дръжка от две преплетени тела на змии.¹⁶ Тази орнаментика носи стилния характер на дърворезбите на православната църква. Орнаментиката върху лъжичниците е извънредно богата и разнообразна по стил и съдържание. С много техническа работа майсторът изработва изображение на змии и птица. Крилете и опашката на птицата са опростени, перушината е стилизирана във форма на дъги, вместо крака има метална поставка. Птицата е предпочитано изображение от народа в металната орнаментика. Пластични изображения на птици се срещат най-много от тесто по обредните сватбарски хлябове и при по-новите керамични съдове. Свързваме ги с добродетелите на християнската душа, чистота, смирение, кротост, които съответстват на думите на Исус Христос “мъдри като змии и незлобливи като гълъби” (Обр.5).

При изработката на лъжичниците се използва лята и ажурна техника.¹⁷

Украсата им е с фестони, розетки и звездички. Вероятно тези знаци са употребявани като декорация и същевременно като християнски символи (Обр.6).

Другата група лъжичници, изработени от стъкло, са с елипсовидна форма. Един от тях има разделителна преграда и украса от фестони с геометрични орнаменти, а другите два без разделителна преграда.¹⁸

Лъжичникът е с бароков елемент на украса (Обр.7).

Най-широка употреба за дома имат подносите. Общият брой на регистрираните в инвентарните книги подноси до 2003 година е 46. Те са от стари градски фамилии от различни селища на региона: Велико Търново, Горна Оряховица, Шереметя, Леденик, Арбанаси. Битували са от втората половина на XIX век до средата на XX век.

Материалът, от който са изработени подносите, е метал, предимно сребро и посребрен и остъклен порцелан. Няма информация за майсторите. Подносите са украсени с риби, цветя или ажурни. В това разнообразие личат многобройните търсения на потребителите и изкуството на майсторите. През XIX век нашите занаяти се развиват в новия дух и се съчетават някак си естествено с българския вкус. Барелефните орнаменти по всяка вероятност са проникнали по-широко благодарение на здравите търговски връзки по онова време с Виена и Запада.

Имаме две основни групи подноси: метални¹⁹ и остъклени порцеланови с метални подложки и дръжки²⁰.

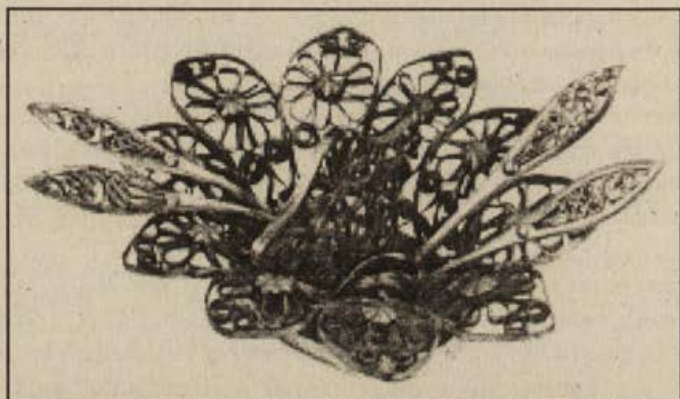
Към първата група се отнасят метални подноси с геометрични и растителни орнаменти, розети, изображения на цветя и човешки фигури.²¹ При изображение на човешка фигура техническата работа е много трудно постижима.

Металните подноси по предназначение можем да разделим условно - за поднасяне на сладко, на кафе, свързани с обрядни християнски празници, с раждане, именни дни и курбани.

Подносите за сладко са с украса от геометрични фигури, стилизирани растителни или геометрични орнаменти – ромбоид. При тях дръжките са с растителни мотиви. Те са семпли, защото акцентът пада върху другите

Обр.5. Метален лъжичник и метални лъжички с герб върху лицевата повърхност на дръжката.

Обр.6. Метален лъжичник и сребърни лъжички.

Обр.7. Стъклен лъжичник и сребърни лъжички.

предмети, поставени върху таблата. Самият поднос не бива да е толкова бляскав, за да се открие качеството на сладкото.

За поднасяне на кафето се използва табла, като част от този ритуал.

Вторият вид подноси свързваме с празници и обряди. На тази мисъл ни навеждат изображенията върху лицевата повърхност на подносите и върху дръжките. Преобладаващата част от тях представляват две риби с усукани тела.²² Това по всяка вероятност не е изключено да бъде свързано с библейското предание за рибата, като символ на Исус Христос – от гръцки /ихтис/ – Син Божий - Спасителя на хората. Но може да бъде свързано и със зодиакалното съзвездие “Риби”. Затова може да предположим, че този вид табли са използвани на Никулден или при честване на рожден ден на роден под знака на зодията Риби.

На една от таблите освен риби е изобразена и ваза с цветя, което също е в духа на християнските символи. Те се срещат в църквите, в иконите, иконостасите и стенописите като потвърждение, че са свързани с християнската символика.²³

Особено впечатление прави един поднос, на който дръжките са украсени с риби, а върху лицевата повърхност има украса от 8 лалета. Лалета се срещат и при мюсюлманите, но тук са съчетани с риби и това подчертава християнския характер на обичая. Според християнската религия цветята са свързани с богочовешката природа на Исус Христос-Син Божий - Спасителя на хората. Те са символ на промяна в човешкия живот и се използват при поднасяне на курбан.

На друга табла с розета на лицевата повърхност, която символизира слънцето, дръжките са с изображение на човешко лице, т.е. слънцето.²⁴ Можем да предположим, че тази табла е използвана на Великден или на други празници, които символизират слънцето.

Част от подносите са с елипсоидна форма, а повечето с правоъгълна.

Всички подноси са с обърнати ръбове. На някои от тях украсата по периферията е с барелефни орнаменти във форма на бобчета, а на други - зигзагообразни, като фестони. Изображенията върху металните подноси разкриват душевността на българина. В тях майсторът влага определен смисъл, отразява вярванията, обичаите, посланията и отношението към ближния.

Има една група метални подноси, които се отличават от останалите по форма, големина и украса. Те са с рисунки върху лицевата повърхност и с обикновени дръжки. Изображенията са върху различен наситен фон: зелен, червен, вишнево-кафяв и представляват по едно момиче в рамка от растителни орнаменти или медальон. На различните табли майсторът е съчетал цвета на косата на момичето с цвета на неговото облекло. На един от подносите със сигурност се знае от описанието в инвентарните книги, че е рисувано момиче - туркичче от с. Шереметя.²⁵ От справката, която направихме с етнически турци в района, установихме, че сред някои от тях е битувал обичай булката да бъде рисувана на подноса, който се подарява на жениха.

Към рисуваните подноси има четири, които са съвършено различни и явно имат сувенирен характер. На единия са изобразени цветя, а на трите улица.²⁶ Те са произведени във Велико Търново. И на трите е изобразена ул. "Булевард" днешната "Независимост", но гледана от различен ъгъл. Според описанията в инвентарната книга единият поднос е предаден от Добринка Ценович. Тя е самобитен художник-приложник и е участвала в много конкурси за сувенири. При срещата ни с нея, понеже е на преклонна възраст, тя не успя да си спомни подробности за тези подноси.

Във фонда има и един рисуван метален поднос, на който е написано *Made in Poland*, т.е. произведен в Полша.²⁷ Подносът представлява множество цветя от различен вид обагрени в червено, синьо, бяло и зелено. Бил е притежание на Лидия Матева от Велико Търново.

Втората голяма група подноси са остъклени порцеланови с метални подложки и дръжки.²⁸

Четири броя са правоъгълни, другите – елипсовидни. Един от тях има надпис на английски *Made in Czechoslovakia*.²⁹ Известно е, че самостоятелна държава *Czechoslovakia* съществува след Първата световна война. Следователно те са произведени след войната, когато *Czechoslovakia* излиза от рамките на Австро-Унгария. По това време се строи захарната фабрика в Горна Оряховица от Чешко-българско акционерно дружество. Някои от чехите се настаняват във В. Търново. Това са както специалисти по производство на пиво, така и интелектуалци. За това говори и фактът, че един от подносите е постъпил в нашия музей от Горна Оряховица, един от Велико Търново, а за другите не се знае от къде са.

Подносите показват многообразие на идеи, предназначение, символи и различие като стил, материал на производство и техника.

По-изящни съдове изработвали куюмджиите. Отливните форми правели от бронз, месинг и други метали. Най-грижливо изработвали сребърните предмети за бита, като ги потапяли в сребърна баня. Тези предмети се приемали като луксозни художествени произведения.

Корубчетата, лъжичките, лъжичниците и особено подносите ни дават материалната страна, която допълва представата за душевността на българина, за неговите обичаи и традиции от края на XIX и началото на XX век.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Бъчварова, Н. Държавната културна политика и проблемите на музея при читалище "Надежда" във Велико Търново/1871-1945/. - ИИМ-Велико Търново, 8, 1993, с. 66.

² Минчева, Т., Спиридонова, М. Принос към проучването на бита на Търново през епохата на Възраждането. - В: Велико Търново през вековете, С., 1982, с. 272.

³ Пак там, с. 274.

⁴ Друмев, Д., Златарско изкуство, С., 1976 г.; Славов, Ат., Медни съдове, С., 1992 г.; Бакърджиев, Г., Кована мед, С., 1957 г.; Метално покушество и посубе, Народни музеи, Ниш, 1998 г.; Петева, Е. Металически съдове, ИНЕМ, XIII, 1939, 131-181; Филов, Б.,

Старобългарското изкуство, С., 1924 г.; Шиваров, Н., Речник на библейските символи, С., 1995 г.

⁵ РИМ - Велико Търново, отдел "Етнография", инв. №4168В, 4177В, 4398В, 4444В, 449Е, 1048Е, 2355Е, 171Е-М, 248Е-М, 4348В, 4131В, 3532Е, 3236Е, 2334Е, 457Е.

⁶ Пак там, 248Е-М, 171Е-М, 2355Е, 1048Е, 4444В, 4398В, 4177В, 4168В.

⁷ Пак там, 4398В, 4168В, 1048Е, 248Е-М.

⁸ Пак там, 4348В, 4131В, 3532Е, 3236Е, 2334Е, 457Е.

⁹ Пак там, 449Е.

¹⁰ Пак там, 4194В, 1949В, 1950В, 2931В, 3683В, 2253В, 4390В.

¹¹ Пак там, 1949В, 1950В.

¹² ТДДА - Ве. Търново, Фонд 112-К, о п.1, а.е.8, л.21, 22.

¹³ РИМ - Велико Търново, отдел "Етнография", инв.3683В, 2253В, 4390В.

¹⁴ Пак там, 4194В.

¹⁵ Пак там, 3820В.

¹⁶ Пак там, 48В, 4469В, 172Е-М, 247 Е-М.

¹⁷ Пак там, 2356Е, 3820В, 441Е-М, 4369В, 4137В, 2356Е.

¹⁸ Пак там, 3533Е, 3 Е-К, 117Е-К.

¹⁹ Пак там, 103В, 3139В, 3965В, 4175В, 4343В, 4400В, 4441В, 4442В, 4443В, 351Е, 439Е, 460Е, 478Е, 479Е, 480Е, 2826Е, 2827Е, 3273Е, 3401Е, 78Е-М, 158Е-М, 159Е-М, 160Е-М, 226Е-М, 1767В, 3161В, 3795В, 3823В, 3925В, 4000В, 4102В, 4125В, 4126В, 258Е-М, 300Е-М, 506Е-М, 511Е-М.

²⁰ Пак там, 4175В, 2358Е, 2934Е, 3421Е, 351Е-М, 360Е-М.

²¹ Пак там, 4343В, 426Е-М, 4400В, 4441В, 439Е, 4442В, 351Е, 3823В, 3925В, 506Е-М, 160Е-М, 3139В, 3965В, 3795В, 480Е, 4175В, 258Е-М, 159Е-М, 3161В, 4443В, 3401Е.

²² Пак там, 506 Е-М.

²³ Пак там, 3925В.

²⁴ Пак там, 4400В.

²⁵ Пак там, 4000В.

²⁶ Пак там, 3273Е, 226Е-М, 511Е-М, 4102В.

²⁷ Пак там, 78Е-М.

²⁸ Пак там, 3421Е, 2934Е, 259Е-М, 2358Е, 360Е-М, 4175В, 351Е-М.

²⁹ Пак там, 259Е-М.

THE NECESSITIES ASSOCIATED WITH PRECISE AN URBAN
TRADITION FROM THE FUND OF SECTION "ETHNOGRAPHY"
OF HISTORICAL MUSEUM VELIKO TARNOVO

Nadka Vasileva

Summary

The Subject of present report metal muds are necessities "korubians", spoons, spoon-boxes, cups and trays of fund of section "Ethnography" which are associated with an urban festal traditions and meeting of guests.

The count up necessities are given material side which add a notion about the mentality of Bulgarian from the second half of XIX century by the middle of XX century.